

УДК 351.74:343.9.02:33.021.8(091)(477.54)«1921/1929»

О. В. Чернуха

БОРОТЬБА МІЛІЦІЇ ХАРКІВЩИНИ З БАНДИТИЗМОМ У РОКИ НЕПУ

У статті здійснено спробу виявити досягнення і прорахунки правоохоронних органів Харківщини у боротьбі з таким соціально небезпечним явищем, як бандитизм. На базі вивчення широкого кола літератури, опублікованих та архівних джерел, автор демонструє ті зміни у характері бандитизму, що відбувалися протягом 1920-х рр. і реакцію на них з боку правоохоронних органів. Автор робить висновок, що хоча повністю ліквідувати бандитизм не вдалось, найбільш масові та небезпечні його форми, завдяки зусиллям правоохоронців, наприкінці десятиліття вже майже не зустрічалися.

Ключові слова: бандитизм, карний розшук, кримінальна злочинність, міліція, правоохоронні органи.

В статье осуществлена попытка обнаружить достижения и просчеты правоохранительных органов Харьковщины в борьбе с таким социально опасным явлением, как бандитизм. На базе изучения широкого круга литературы, опубликованных и архивных источников, автор демонстрирует те изменения в характере бандитизма, что происходили в течение 1920-х гг. и реакцию на них со стороны правоохранительных органов. Автор делает вывод, что хотя полностью ликвидировать бандитизм не удалось, наиболее массовые и опасные его формы, благодаря усилиям стражей порядка, в конце десятилетия уже почти не встречались.

Ключевые слова: бандитизм, уголовный розыск, криминальная преступность, милиция, правоохранительные органы.

An attempt to discover the gains and mistakes of Kharkiv law machinery in the struggle with such a dangerous thing as gangsterism, was made in this article. Based on learning of the wide range of literature, published and archived sources, the author shows us the changes in gangsterism that took place in 1920s and law machinery reaction on it. The author makes a conclusion that in spite of the fact that gangsterism was not liquidated in full, its most popular and dangerous forms haven't been occurred at the end of the decade thanks to the law machinery's efforts. Lack of skilled staff, scarce economic resources, permanent structural changes made to law enforcement officers to make considerable efforts to curb the wave of banditry, which covered the country in the early years of the NEP. However, in the late 1920s, most major gangs, due to effective law enforcement action, ceased to exist, but caused serious concern relatively small increase in predatory gangs operating almost throughout the country. The confrontation with the police demanded them slightly different tactics than with the organization to combat gangs large groups. The solution of this task was to ensure the ultimate curb banditry in the region.

Key words: gangsterism, criminal investigation, criminal crime, police, law-enforcement agencies.

Постановка проблеми. В усі часи, серед злочинів проти громадської безпеки, бандитизм, вважався найбільш небезпечним. Склад цього злочину передбачає створення озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі. Власне факт організації озброєної банди визнається, згідно кримінальному законодавству багатьох країн, закінченим злочином, навіть якщо вона не вчинила ніяких кримінальних дій. Участь у банді теж визнається злочином. Беручи до уваги ці обставини, дослідження проблеми боротьби органів внутрішніх справ Харківщини з бандитизмом саме в роки непу, коли даний вид злочинної діяльності набув у регіоні неабияких масштабів і створював реальну загрозу для безпеки суспільства є надзвичайно актуальним.

Аналіз актуальних досліджень. Серед вітчизняних істориків, ще з радянських часів, вказана проблема викликала неабияке зацікавлення як у теоретичній [5; 16], так і практичній площині [1; 21]. Суттєвим недоліком робіт того часу було те, що здебільшого увага зверталася на так званий політичний бандитизм, особливо поширений у першій половині 1920-х рр., тоді як явища загального кримінального бандитизму розглядалися лише побічно [14]. Це було пов'язано тоді тезою про безконфліктність соціалістичного суспільства, яка з домінувала в ті часи.

З розпадом СРСР, в умовах, коли правоохоронна система молодій українській держави змушена була одразу доводити свою життєздатність у боротьбі з добре організованим злочинним світом, з'явилося чимало аналогій з періодом ре-

лізації в Україні нової економічної політики, що зумовило зростання інтересу і до особливостей протидії бандитизму у 1920-ті рр. В цьому контексті, слід згадати монографії В. Голіни [4] та О. Міхеєвої [15]. Проте В. Голіни робив акцент здебільшого на кримінологічних та кримінально-правових проблемах боротьби з бандитизмом, а О. Міхеєва побудувала свою роботу на дослідженні регіональних особливостей протидії бандитизму, на прикладі Донбасу. Зауважимо, що ані в радянські часи, ані в період незалежної України, праць, присвячених боротьбі з бандитизмом саме на території Харківщини, не видавалося.

Мета статті полягає в тому, щоб опираючись на історіографічні здобутки, архівні матеріали, опубліковані джерела, з'ясувати, яким чином, зміна характеру бандитизму та його особливостей протягом 1920-х років, впливала на ефективність боротьби з цим негативним явищем з боку правоохоронних органів Харківщини.

Виклад основного матеріалу. У важких умовах, особливо в перші роки після закінчення Громадянської війни, харківська міліція вела рішучу боротьбу з найбільш небезпечним злочином того часу – бандитизмом. Сформовані з особового складу міліції загони не було чим обмундувати і озброїти. І все ж не дивлячись на те, що бандити часто переважали загони міліції як по чисельності, так і озброєнню, міліція за підтримки населення давала відсіч бандитським формуванням.

Документи свідчать про мужність і самовідданість працівників міліції Харківщини у боротьбі з бандитами. У наказі № 10 по радянській робітничо-селянській міліції Харківської губернії від 5 лютого

1921 р. зазначалось, що «17, 18 і 19 січня цього року при захисті мирного населення самовіддано загинули від рук вбивць-бандитів, що оперують у Зміївському, Валківському і Ізюмському повітах, начальник 1-го району Вовчанської повітової міліції Мордовенко і вісім міліціонерів того ж району, міліціонери Ізюмської повітової міліції Бардаков і Дубовий, старший міліціонер Чугуївської міліції Калій і міліціонери Зміївської повітової міліції Григорій Коваленко, Ничипір Артеменко, Ничипір Вергузенко і Петро Андріанов. Оголошуючи про цей сумний випадок, наказую всім начальникам міліції вжити найрішучіших заходів до нещадного винищення бандитів, що мерзенно виривають із рядів Червоної міліції кращих її бійців, які стоять на захисті радянської влади і самовіддано борються з бандитизмом. Начальникам Вовчанської, Чугуївської, Зміївської і Ізюмської повітової міліцій порушити клопотання перед місцевим соцзабезом про призначення матеріальної допомоги сім'ям і особам, що знаходилися на утриманні загиблих працівників...». У 1921 р. у Харківській губернії від рук бандитів загинуло 123 працівники міліції [13, с. 24-25].

Доповіді і накази, що надходили з повітових міліцій Харківської губернії, свідчили про те, що значні бандитські формування ділилися на більш дрібні загони під командою різноманітних «батьків», які чинили нальоти на поштово-телеграфні контори, вбивали міліціонерів і продрпрацівників, вносили дезорганізацію в роботу місцевої влади. Так, 18 квітня 1921 р. стався бандитський напад на село Константинівку Богодухівського повіту. Оточивши село з усіх боків, бандити вбили 10 чоловік, забрали 57 конів, пограбували три магазини, заводську і поштову каси, мануфактуру. Після розгрому села бандити пішли на Краснокутськ, де вбили 43 червоноармійців та 7 радянських працівників, при цьому втрати банди становили лише 4 чоловіка. Далі банда продовжила свій рух у напрямку с. Пархомівка. Для її ліквідації були викликані регулярні армійські частини та навіть бронепоезд [19, арк. 37]. Це один з найбільш типових прикладів розгулу бандитизму характерного для початку 1920-х

років.

У боротьбі з бандами начальникам повітових міліцій пропонувалось керуватися нижченаведеними положеннями: необхідно підтримувати безперервний зв'язок районів між собою і зв'язок останніх з повітовою міліцією, як із центральним органом районів; про появу в районі банди чисельністю більшою за склад міліції даного району необхідно доводити до відома сусідні повітовою міліції і райони, щоб вони негайно приєднувались до району, у якому з'явилась банда; якщо банда, що з'явилася, не перевершує чисельність міліціонерів даного району, начальникам районів ні в якому разі не відступати, не вступивши з нею в бій. На випадок відступу начальники районів і їх помічники будуть віддаватися до суду Ревтрибуналу як боягузи і шкурники, що примазалися до радянської влади [6, арк. 5].

Про складність ситуації, що склалася у справі протидії злочинному світу на початку 1920-х рр. свідчать і багато інших офіційних документів того часу. 17 січня 1922 р. керівник харківського губрозшуку Вітебський отримав термінову телеграму від керівника кримінального розшуку республіки Михайлова, в якій йшлося: «Приймаючи до уваги різке зростання міського бандитизму на території Харківщини, зокрема Харкова, невідкладно наказую під вашу особисту відповідальність реалізувати низку оперативних заходів спрямованих на ліквідацію випадків пограбування та розбою у Харкові. Повідомити про методи, що будуть застосовані. Виходячі з технічної слабкості кримінального розшуку, проводити всі дії у тісному контакті з представниками ДПУ. Невиконання ліквідації бандитських угруповань у найближчі терміни, викличе вашу особисту сувору судову відповідальність» [20, арк. 59]. Повернення до таких, надзвичайно жорстких методів, більш притаманних добі воєнного комунізму, є переконливим свідченням тієї майже критичної ситуації у боротьбі зі злочинністю на Харківщині, що склалася на той час.

Протидія бандитизму вимагала від правоохоронних органів ретельного ставлення до кожного конкретного випадку. Так, у

квітні 1922 р. до харківського відділу ДПУ надійшла заява, в якій вказувалося на існування у Непокритянській волості бандитської зграї, що тероризує місцеве населення. Навіть було вказано прізвища її найбільш активних учасників. Проте подальша перевірка виявила, що ніякої бандитської зграї у Непокритянській волості Богодухівського повіту немає, а дана заява була складена колишнім місцевим поміщиком на землях якого і оселилися так звані «бандити», чий прізвища були вказані у документі [8, арк. 353]. Якби повітовий відділ міліції відповідально не поставився до перевірки цієї інформації, могли постраждати безвинні люди.

1 липня 1922 р. начальник губернської міліції звернувся до начальника військового гарнізону міста Єдемана з проханням терміново надати у розпорядження правоохоронних органів військових, з метою проведення операцій проти проявів бандитизму, що набули останнім часом особливо зухвалого характеру і у міліції недостатньо власних сил, щоб приборкати його [8, арк. 224]. Внаслідок цього звернення, вже 2 липня у розпорядження начальника харківського губрозшуку було передано 220 бійців гарнізону. Це дозволило дещо зменшити розгул бандитизму на вулицях міста.

Наприкінці місяця, як свідчить телеграма начальника губернської міліції до начальника гарнізону, спільними діями міліціонерів і військових було ліквідовано 15 з 23 бандитських зграй, що діяли у місті протягом червня-липня. Решта знаходилася під пильним контролем, нараховувала від 2 до 6 чоловік і могла бути ліквідована вже виключно міліцейськими силами [8, арк. 382].

У доповіді начальника харківської губернської міліції про стан кримінально-пошукових органів та їх діяльність у напрямку боротьби зі злочинністю за серпень 1922 р., зазначалося: «...кримінальний бандитизм то вибухає, то згасає, у залежності від енергії, яку проявляє губрозшук у переслідуванні бандитських зграй, а ця енергія, обумовлена наявністю необхідних для цього коштів, яких, на жаль, губрозшук не має в достатній мірі, на що з місяця в місяць звертається увага у звітах з підрайо-

нів» [18, арк. 29]. Це ще раз підтверджує прямо пропорційну залежність матеріально-технічного забезпечення правоохоронних органів та ефективність їх дій у справі боротьби зі злочинністю.

Як підтвердження тези начальника губернської міліції про «хвильоподібний» характер бандитизму, восени 1922 р. випадки бандитських нападів знову почастішали.

Голод провокував людей на скоєння нових злочинів. Тому у листопаді 1922 р. начальники міліції районів міста отримали новий наказ про посилення заходів боротьби з бандитизмом. Там, зокрема, йшлося: «Беручи до уваги збільшення за останній час випадків у м. Харкові, а особливо на його околицях випадків кримінального бандитизму, з 24 листопада міліцейські райони міста оголошуються на бойовому стані. Начальникам районів наказую негайно увесь комсклад та міліціонерів розбити на дві зміни з метою проведення цілодобового патрулювання у місті... Усіх осіб, що викликають підозру, затримувати та утримувати під арештом до встановлення особистості... У випадку, коли прояви бандитизму у тому чи іншому районі своєчасно не будуть ліквідовані, це буде трактуватися, як небажання начальника району виконувати свої безпосередні обов'язки і до повинних будуть застосовані репресивні заходи, не виключаючи видання під суд» [7, арк. 351]. Автор вважає, що ситуація, виправдовувала подібні жорсткі заходи. Тільки докладаючи багато зусиль, дотримуючись суворої дисципліни, можна було сподіватись на успіх у протистоянні з бандитизмом, який на той момент представляв серйозну загрозу громадській безпеці.

Боротьба з бандитизмом потребувала все нових зусиль. Тому в січні 1923 р. Управлінням губернської міської міліції і розшуку був вироблений і переданий на місця план боротьби з бандитизмом, тому що з настанням весняного періоду, з досвіду минулих років, передбачалася активізація діяльності банд. Були систематизовані всі методи, що застосовувалися у боротьбі з бандитизмом. З метою підвищення ефективності роботи у цій справі на місця передані директиви попереджувального ха-

рактеру [17, с. 30].

У квітні 1923 р. співробітникам харківського губрозшуку вдалося знешкодити молодіжну банду «Чорна рука», яка майже рік не давала спокою харків'янам [11, 1923 р., 29 квітня]. Внаслідок оперативних дій було заарештовано чотири злочинця, зокрема і лідера угруповання І. Діденко. Членів банди звинувачували в участі у чотирьох озброєних пограбуваннях громадян та одному випадку звалтування. Заарештовані визнали свою провину. У Харківській губернії в цей же час було знешкоджено ще кілька небезпечних банд, які за масштабами своєї діяльності значно переважали харківську «Чорну руку».

Так у травні 1923 р. ліквідовано банду, що діяла протягом двох років у районі Валки - Ков'яги. На її рахунку близько було 70 кримінальних епізодів. Співробітники міліції встановили особи всіх активних учасників зграї і поодиноці заарештували їх, всього шість чоловік [11, 1923 р., 23 серпня].

У вересні 1923 р. у Харкові відбувся гучний процес над учасниками банди «роздягателів» [11, 1923 р., 16 вересня]. В жовтні 1922 р. в районі Старо-Московської вулиці раз по раз почали відбуватися напади на перехожих, з яких знімали всі коштовності, відбирали дорогі речі, одяг, гроші, напади неодноразово супроводжувалися побиттям потерпілих. В результаті проведених оперативно-розшукових дій було встановлено особи бандитів та місце їх тимчасового перебування, ним виявився нелегальний будинок розпусти у Никитинському провулку, який утримувала громадянка Стразе. У будинку співробітниками кримінального розшуку було влаштовано засідку та згодом заарештовано трьох бандитів, які приносили туди награвовані речі для подальшого їх збуту гр. Стразе, яка теж опинилася на лавці підсудних.

Досягти таких результатів працівникам міліції і карного розшуку, з огляду на їх майже катастрофічне матеріальне становище, було вкрай важко. Про ті труднощі, що супроводжували період становлення правоохоронної системи Харківщини, йшлося у спогадах одного зі співробітників губрозшуку початку 1920-х рр.,

Г. Слущького. «В той час кримінальний розшук займався багатьма речами, які не мали безпосереднього відношення до розшукової роботи... 90% особового складу не були знайомі ні з науковою, ні з практичною стороною розшукової роботи. Чимало співробітників було звинувачено у хабарництві, зв'язках зі злочинним світом та дискредитуванні влади... Такий стан речей мав місце приблизно до середини 1923 року» [12, с. 97].

Удосконалення тактичної сторони боротьби з бандитизмом (перехід до тактики поділу, локалізації й знищення бандитських формувань) приводить до значного зменшення в період з кінця 1921 до початку 1924 р. як кількості, так і чисельності банд. Проявляється стійка тенденція до переростання бандитизму з політичного у кримінальний. Цим змінам у природі бандитизму також сприяє широке застосування заходів агітаційного й економічного впливу на населення.

Початок 1924 р. у відношенні боротьби з бандитизмом на Харківщині за даними губерньської міської міліції характеризувався, з одного боку, зменшенням кількості проявів бандитизму на території губернії, а з іншого боку – інтенсифікацією роботи міліції по розкриттю злочинів. Взагалі, з 28 озброєних пограбувань, що мали місце у лютому розкрито 14, з 583 крадіжок – 327, з 26 вбивств – 16 [11, 1924 р., 22 березня]. У серпні 1924 р., після півторагодинної перестрілки було ліквідовано банду «нічних фотографів» у кількості 6 осіб, що протягом осені 1923 – літа 1924 р. здійснила у Харкові 9 озброєних пограбувань. Після судового розгляду справи, троє найбільш активних учасників банди були приговорені до найвищої міри соціального захисту, решта отримала від 3 до 5 років ув'язнення [11, 1924 р., 24 серпня].

Досить повна оцінка діяльності харківської міліції у середині десятиліття наведена у «Бюлетені НКВС СРСР» № 2 від 5 лютого 1925 року. «Підводячи підсумки шестирічної діяльності міліції й карного розшуку на Україні, – йшлося в Бюлетені, – доводиться констатувати, що виконана нею робота за цей період була дійсно всебічною. Одним з найбільш складних за-

вдань, покладених на міліцію, є боротьба з бандитизмом. Міліція з бандитизмом вела увесь час завзяту й сувору боротьбу. Так, за минулі два роки ліквідовано 97 банд, причому затримано було 1907 бандитів, і, крім того, 284 убито й 62 поранено. У боях міліцією в бандитів було відібрано 244 гвинтівки, 200 обрізів, 264 револьвера й 8 кулеметів. При боротьбі з кримінальною злочинністю й правопорушеннями за минулі два роки органами міліції й розшуку було зроблено до 521702 дізнання з кримінальних та адміністративних справ, з них на 1923 рік падає 217770 дізнань, а на 1924 рік – 308982 дізнання.

У Харківській губернії число дізнань, зроблених в 1924 році, становить 11450, що виводить харківську міліцію на друге місце після Києва» [3, с. 339-340].

Рішуча, самовіддана боротьба працівників харківського губрозшуку у співробітництві з органами надвірної міліції та ДПУ з озброєними бандами дала свої наслідки. Протягом 1923-1925 рр. була ліквідована більшість бандитських угруповань. У лютому 1927 р. у зв'язку з черговою річницею міліції України працівники, які найбільш проявили себе в боротьбі з бандитизмом, були відзначені державними нагородами, коштовними подарунками та грамотами. Ордена Червоного Прапора були удостоєні тодішній начальник харківської окружної міліції і розшуку Н. Корольков і міліціонер 3-го району міліції Харкова І. Гуренко [13, с. 59].

Боротьба з бандитизмом і наприкінці десятиліття займала помітне місце у діяльності міліції. У 1928 р. ліквідована банда братів Парафійників у селі Галки Великобурлуцького району, розкрито вбивство голови комітету незаможних селян Дмитра Носика в селі Козієвка Богодухівського району, вбивство міліціонера Войлова в селі Надеждівка, вчительки й уповноваженої сільради по хлібозаготівлях у селі Григорівка Барвінківського району [2, с. 291-292]. З 1 по 15 лютого 1928 р. у Харківській окрузі було затримано та ліквідовано 7 злочинних озброєних груп, які було звинувачено у бандитизмі [10, арк. 95].

З 4 по 7 березня 1928 р. працівниками Богодухівської та Краснокутської раймілі-

цій і співробітниками Окррозшуку на території Богодухівського, Краснокутського та Валківського районів було проведено масштабну операцію, внаслідок якої було ліквідовано найбільшу на той час бандитську зграю, чисельністю 14 чоловік, яка, як згодом було доведено слідством, протягом 1925 – 1928 рр. здійснила понад 30 озброєних нападів на громадян, четверо з яких загинуло [10, арк. 151].

Після ліквідації цієї банди до кінця десятиліття, на території Харківської округи не було зафіксовано жодного бандитського угруповання чисельністю понад 12 чоловік.

Блискачу операцію у серпні 1928 р. провели співробітники харківського міськррозшуку. Їх зусиллями було затримано чисельну (10 осіб) зграю грабіжників, що довгий час діяла на околицях міст, здійснювали напади на селянські підводи [10, арк. 267]. Ліквідація цього угруповання значно покращила криміногенну ситуацію у районі Померок, який небезпідставно вважався одним з найнебезпечніших у місті.

Відзначилися у боротьбі з бандитизмом і працівники промислової міліції. 15 лютого 1929 р. промміліціонери шкіряної фабрики «Більшовик» отримали сигнал, що на сусідній з фабрикою вулиці сталося озброєне пограбування будинку. Не чекаючи прибуття співробітників загальної міліції та карного розшуку, молодший промисловий міліціонер В. Доренський одразу почав переслідувати злочинців. На околиці міста він помітив двох підозрілих, прикмети яких збігалися з прикметами грабіжників. Використавши табельну зброю, міліціонеру вдалося затримати та роззброїти злочинців. Викрадене майно було повернуто власнику [9, арк. 147]. Вчинок В. Доренського демонструє наявність почуття солідарності харківських правоохоронців у справі боротьби зі злочинністю, коли представники одних підрозділів, за можливістю, надавали допомогу іншим.

Висновки і перспективи подальших досліджень. 1920-ті роки стали часом становлення радянської правоохоронної системи. Це пояснює ті численні труднощі, які довелося долати харківській міліції на

зорі свого існування. Нестача кваліфікованих співробітників, скрутне матеріальне становище, постійні структурні зміни змушували правоохоронців докласти значних зусиль, щоб приборкати хвилю бандитизму, що вкрила країну в перші повоєнні роки. Тим не менш, і досвід харківської міліції в цьому переконує, правоохоронні органи поступово опанували ситуацію і, вже починаючи з 1923 р. харківській міліції вдалося досягти певних успіхів у справі стримування бандитизму. Впоравшись з розгулом цього, найбільш небезпечного злочину, охоронці закону почали більше уваги приділяти і іншим видам злочинності, зокрема боротьбі з пограбуваннями, крадіжками, шахрайством.

Завдяки ефективній роботі працівників органів внутрішніх справ, а також на фоні загального поліпшення життя в середині 1920-х рр. кількість випадків бандитизму значно скоротилася.

Наприкінці десятиліття більшість великих бандитських угруповань, внаслідок ефективних дій правоохоронних органів, припинили своє існування, проте серйозне занепокоєння викликало збільшення відносно невеликих грабіжницьких зграй, що діяли майже по всій території республіки. Протиборство з ними вимагало від міліції та місцевих органів ДПУ дещо іншої тактики дій у порівнянні з організацією боротьби з великими банд формуваннями. Вирішення саме цього завдання повинно було забезпечити остаточне приборкання бандитизму в регіоні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алтуєв В. Участь міліції України в боротьбі з бандитизмом у 1921-1925 рр. / В. Алтуєв. – Український історичний журнал. – 1973. – № 10. – С. 119-124.
2. Борьба с преступностью в Украинской ССР (1917-1967): [сборник документов]. – К.: ВШ МО-ОП УССР, 1967. Т.2. – 952 с.
3. Бюлетень НКВС УСРР. – Харків, 1924-1927. 329 с.
4. Голіна В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом / В. Голіна – Х.: Регіон-інформ, 2004. – 212 с.
5. Грішанін П. Поняття банди і відповідальність за бандитизм по радянському кримінальному праву / П. Грішанін. // Труды Высшей школы МВД СССР. – 1958. – Вып.3. – С. 17-26.

6. Державний архів Харківської області. Ф.-Р. 563. Управление Харьковской губернской рабоче-крестьянской милиции и розыска. – Оп. 1. – Спр. 38-а. Приказы по Харьковской губернской рабоче-крестьянской милиции по основной деятельности и личному составу за период с 22 февраля по 28 ноября 1921 г.

7. Державний архів Харківської області. Ф.-Р. 563. – Оп. 1. – Спр. 50. Информационные сводки районов милиции г. Харькова, переписка с ними и управлением милиции УССР за 1922 г.

8. Державний архів Харківської області. Ф.-Р. 563. – Оп. 1. – Спр. 72. Материалы о борьбе с бандитизмом в губернии за февраль – август 1922 г.

9. Державний архів Харківської області. Ф.-Р. 564. Харьковское окружное управление рабоче-крестьянской милиции. – Оп. 1. – Спр. 542. Материалы о деятельности и личном составе Харьковской городской рабоче-крестьянской милиции и розыска за период с сентября 1928 по ноябрь 1929 г.

10. Державний архів Харківської області. Ф.-Р. 564. – Оп. 4. – Спр. 42. Информационные сводки о происшествиях в округе за 1927 – 1928 гг.

11. Коммунист. Орган ЦК КП(б)У. – Харків, 191-1926.

12. Коцан І. Міліція Харківщини у 1917 – 1930 рр.: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / І. Коцан. – Х., 2003. – 190 с.

13. Курило С. Житни своєю не щадя. Из истории милиции Харьковщины / С. Курило – Х.: Прапор, 1987. – 295 с.

14. Кучер О. Розгром збройної внутрішньої контрреволюції на Україні в 1921-1923 роках / О. Кучер. – Х.: ХДУ, 1971. – 172 с.

15. Міхеєва О. Кримінальна злочинність і боротьба з нею в Донбасі (1919-1929) / О. Міхеєва. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2004. – 248 с.

16. Ошеров А. Преступная группа, шайка, банда, сообщество и организация по Уголовному кодексу / А. Ошеров // Право и жизнь. – 1924. – Кн. 7-8. – С. 117 – 123.

17. Состояние губернии и работа Харьковского губернского исполкома за 9 месяцев 1923-24 гг. – Х.: Харьковский губисполком, 1924. – 594 с.

18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 5. НКВС УСРР. – Оп. 1. – Спр. 1171. Отчеты, доклады, сведения о деятельности Главмилиции и управления уголовно-го розыска УССР за январь – октябрь 1922 г.

19. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 6. Головне управління міліції УСРР. – Оп. 1. – Спр. 1312. Інформаційні зведення про випадки бандитизму у Харківській губернії за 1922 р.

20. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 1523. Листування з губернськими відділами карного розшуку УСРР про боротьбу з бандитизмом і злочинністю за період з 5 серпня до 28 грудня 1922 р.

21. Якимович І. Шість лет на страже советского порядка / И. Якимович. – Х.: Государственное издательство Украины, 1926. – С. 3-6.